

Juomatavat Suomessa ja Skotlannissa I

Jussi Simpura

Alkoholin käytön esiintyminen ja alkoholin kulutus

Alkoholin käyttöä eri maissa kuvaillaan mielellään muutamilla yleispiirteillä, joiden uskotaan hyvin luonnehtivan maassa vallitsevia juomatapoja. Tällaisia yleispiirteitä ovat alkoholin kokonaiskulutuksen taso, kulutuksen jakautuminen eri juomaryhmien kesken ja suhtautuminen alkoholiin. Tässä artikkelissa tutkitaan, miten hyvin nämä yleispiirteet ennustavat juomatapojen erityispiirteitä, kuten esimerkiksi juomatapojen vaihtelua väestöryhmästä toiseen tai juomistilanteiden ominaisuuksia. Esimerkkinä ovat Suomi ja Skotlanti, joiden juomatapojen yleispiirteissä on paljon yhteistä, mutta myös eräitä tärkeitä eroavuuksia.

Millaisia ovat sitten suomalaisten juomatavat verrattuina skottien juomatapoihin? Tähän kysymykseen voidaan vastata Suomessa vuonna 1976 ja Skotlannissa vuonna 1972 tehtyjen haastattelututkimusten perusteella. Juomatavoilla tarkoitetaan tässä alkoholin käytön esiintymistä, kulutettuja alkoholimääriä ja niiden jakautumista sekä yksittäisten juomiskertojen ominaisuuksia. Laajasti ymmärrettynä juomatapoihin sisältyvät myös alkoholin käytön perustelut, alkoholiasenteet ja alkoholimieli-piteet. Niiden käsittely jää kuitenkin toiseen kertaan.

Suomen ja Skotlannin juomatapojen taustaa

Alkoholijuomien jakelu on järjestetty Suomessa ja Skotlannissa eri tavoin. Suomessa alkoholijuomien myynti ja anniskelu ovat — kuten tunnettua — valtion monopolin hallussa ja yksityiset harjoittavat anniskelutoimintaa ja miedon oluen vähittäismyyntiä monopolin luvalla ja tarkan valvonnan alaisina. Anniskeluelinkeino on enimmäkseen yksityisten yritysten hoidossa, vaikka monopolilla on omiakin anniskeluyhtiöitä. Skotlannissa niin vähittäismyynti kuin anniskelukin ovat yksityisten harjoittamaa toimintaa, joka on paikallisten valvontalautakuntien luvan varassa (Scottish Home and Health Department 1977).

Taulukossa 1 on esitetty, kuinka paljon suomalaiset ja skotit kaiken kaikkiaan kuluttavat alkoholia. Suomen luvut perustuvat Alkon tietoihin ja niistä puuttuu ns. tilastoimaton alkoholin kulutus — kotivalmistus, ulkomaan tuomiset ja salakuljetettu alkoholi. Tilastoimattoman kulutuksen osuus arvioitiin vuonna 1976 noin 10 %:ksi alkoholin kokonaiskulutuksesta (Simpura 1977). Skotlantia koskevat arviot perustuvat Yhdistyneen kuningaskunnan tulli- ja liikevaihtoverotietoihin; Skotlannin osuus on arvioitu oluen osalta Skotlannin panimoyhdistyksen (The Brewers' Association of Scotland) antamien tietojen ja muiden juomien osalta kotita-

Artikkeli perustuu esitelmään, joka pidettiin Kansainvälisen alkoholi- ja addiktioneuvoston (ICAA) 25. kansainvälisessä alkoholismien ehkäisy- ja hoitoseminaarissa Toursissa 17.—23. 6. 1979.

Taulukko 1. Alkoholin kokonaiskulutus juomaryhmittäin Suomessa vuonna 1976 ja Skotlannissa vuonna 1972

	Suomi 1976		Skotlanti 1972	
	litraa 100-prosenttista alkoholia	% kokonais-kulutuksesta	litraa 100-prosenttista alkoholia	% kokonais-kulutuksesta
olut	11 500 000	38,6	19 400 000	57,1
siideri	—	—	600 000	1,8
väkevät juomat	13 900 000	46,6	12 400 000	36,5
miedot viinit	2 500 000 ¹	8,4	800 000	2,4
väkevät viinit	1 900 000	6,4	800 000	2,4
yhteensä	29 800 000	100,0	34 000 000	100,2
— — —				
keskikulutus litraa/asukas	6,3		6,5	
keskikulutus litraa/yli 15-vuotias	8,5		8,8	

¹ Sisältää myös ns. long drink -juomat. Määrä oli 970 000 litraa sataprosenttista alkoholia vuonna 1976.

Lähteet: Suomi: Alkon vuosikirja 1976; Skotlanti: Wilson, henkilökohtainen tiedonanto.

loustiedustelujen perusteella (Wilson, henkilökohtainen tiedonanto). Skotlannin tiedoissa eritellyn siiderin osuus on Suomessa olematon. Kotitaloustiedustelut ovat kuitenkin osoittautuneet epäluotettaviksi lähteiksi (ks. esim. Nygren & Sailas 1974), ja on syytä olettaa, että Skotlannin kulutusluvut ylittävät taulukon 1 litramäärät.

Voidaan kuitenkin sanoa, että Suomi ja Skotlanti ovat alkoholin keskikulutuksessa suurin piirtein samalla tasolla. Tästä ei kuitenkaan seuraa, että esimerkiksi kulutuksen juomaryhmärakenne olisi samanlainen. Taulukon 1 perusteella voidaan Suomi nimetä Pekka Sulkusen tapaan vallitsevan juomaryhmän mukaan selvästi väkevien juomien maaksi ja Skotlanti vieläkin selvemmin olutmaaksi (ks. Sulkunen 1976). Kummassakin maassa on viinien asema vaatimaton, kun taas toisena oleva juomaryhmä — Suomessa olut, Skotlannissa väkevät — yltää yli kolmanneksen alkoholin kokonaiskulutuksesta.

Kummassakin maassa ovat selvästi tavattavissa kaksijakoisten alkoholiasenteiden peruspiirteet: humalan ihannoiti ja juopumisen jyrkkä torjunta. Kummas-

sakin maassa on toiminut melko voimakas raittiusliike, joka Skotlannissa on ollut perustaltaan lähinnä uskonnollinen ja Suomessa liittynyt sekä uskonnollisiin herätysliikkeisiin että työväenliikkeen nousun alkuvaiheisiin. Raittiusliikkeen asema on Skotlannissa ollut ilmeisesti kuitenkin selvästi heikompi kuin Suomessa. Toisaalta taas Skotlannissa näyttää alkoholin nauttiminen päivittäin olevan hyvin suurelle osalle väestöstä selviö, jolloin sosiaalinen juomispaine on erittäin voimakas (Understanding alcohol and alcoholism in Scotland). Alkoholin käytöstä luopuminen merkitsisi monin paikoin Skotlannissa joutumista yhteisöjen ulkopuolelle, kun suurin osa yhteisistä tapahtumista tapahtuu anniskelupaikoissa (Plant 1975). Balfour Sclare luonnehtii skottien suhtautumista alkoholiongelmiin niiden olemassaolon ”pilaillen kieltäväksi” (Balfour Sclare 1978). — Suomessa alkoholin nauttiminen ei ehkä ole aivan yhtä pitkälle ilmiselvyys kuin Skotlannissa ja alkoholiongelmien olemassaolokin tunnustetaan, jos ei omalla kohdalla, niin ainakin naapurien. Suomalaisten kaksijakoista suhtautumista alkoholiin kuvaa

hyvin 1970-luvulla havaittu kehitys: samalla kun alkoholin kokonaiskulutus on kasvanut voimakkaasti ja yhä useammat ovat ryhtyneet käyttämään alkoholia, ovat asenteet ja mielipiteet muuttuneet alkoholille kielteisempään suuntaan (Mäkelä 1976; Simpura 1978 b).

Aineistot ja menetelmät

Vuonna 1972 tehtiin Skotlannissa koko aikuisväestön juomatapoja kartoittanut laaja haastattelututkimus, jonka tavoitteena oli selvittää sekä varsinaista alkoholin käyttöä että skottien alkoholiasenteita (Dight 1976). Tutkimuksen lähtökohтана oli huoli alkoholiongelmien yleistymisestä Skotlannissa, kun samalla tiedettiin, että kaikenlaisia alkoholin väärinkäyttöön liittyviä ilmiöitä esiintyi Skotlannissa huomattavasti enemmän kuin muualla Isossa-Britanniassa. Tutkimustuloksia oli määrää käyttää apuna entistä tehokkaampien terveystasvatusohjelmien kehittämisessä alkoholiongelmien torjumiseksi. — Suomessa puolestaan tehtiin vuonna 1976 tutkimus, jolla pyrittiin selvittämään koko väestön alkoholin käyttöä ja siinä tapahtuneita muutoksia vuoden 1969 jälkeen (esim. Simpura 1978 a, b, c). Käytettävissä oli vertailukelpoinen aineisto vuodelta 1969, jolloin Klaus Mäkelä teki vastaavanlaisen alkoholin kulutustutkimuksen (esim. Mäkelä 1971). Suomessa tehdyn tutkimuksen eräänä tavoitteena oli tutkia, miten vuoden 1969 alussa voimaan tullut alkoholin jakelujärjestelmän radikaali vapaamielistäminen oli vaikuttanut väestön alkoholin käyttöön. Suomessa ja Skotlannissa täysin toisistaan riippumatta tehdyt tutkimukset ovat monilta osin saatettavissa hyvin vertailukelpoiseen muotoon.

Skotlannin tutkimuksessa vuonna 1972 poimittiin vaaliluetteloista otos, joka edusti koko maan yli 17,5 vuoden ikäistä väestöä. Miehillä oli otoksessa naisiin verrattuna kaksinkertainen edustus, jotta saataisiin mukaan riittävä määrä alkoholin käyttäjiä yksityiskohtaisia analyysejä varten. Kaikkiaan haastateltiin 2 453:a

vastaajaa ja vastausprosentti oli 80. — Suomessa vuoden 1976 tutkimukseen poimittiin henkikirjoista 15—69-vuotiaasta väestöä edustava otos, jossa miehillä ja naisilla oli samanarvoinen edustus. Haastatteluja saatiin kaikkiaan 2 853 ja vastausprosentti oli 95. Myöhemmin esitettäviä tuloksia laskettaessa on Suomen aineistoista jätetty pois alle 17-vuotiaat vastaajat. Vastaavasti olisi Skotlannin tuloksista pitänyt poistaa yli 69-vuotiaat vastaajat, mutta näin ei kuitenkaan ole voitu tehdä, koska Skotlannista oli käytettävissä vain valmiita tulostaulukoita. Tuloksia tulkittaessa on ikäjakaumien lisäksi muistettava erot vastausprosentteissa: vaikka Skotlannin tutkimuksessa saatu näyte vastasikin väestötieteellisiltä ominaisuuksiltaan koko väestöä (Dight 1976), on mahdollista, että 20 %:n katoon sisältyisi juuri alkoholin käytön äärimmäisten muotojen kannalta kiinnostavia vastaajia.

Skotlannin tutkimuksessa raittiiksi määriteltiin ne vastaajat, jotka oman ilmoituksensa mukaan "eivät juo nykyisin koskaan" (Dight 1976). Suomen tutkimuksessa raittiiksi määriteltiin sellaiset vastaajat, jotka oman ilmoituksensa mukaan eivät olleet nauttineet lainkaan alkoholia haastattelua edeltäneiden 12 kuukauden aikana. Skotlannin määritelmä on jonkin verran tiukempi kuin Suomen, sillä Skotlannin tutkimuksessa "ei koskaan" oli viimeinen vaihtoehto sarjassa, jossa edellinen vaihtoehto oli "kerran vuodessa tai harvemmin". Osa Suomen aineiston raittiista olisi tullut juuri tähän luokkaan. Alkoholin käyttäjät jaettiin Skotlannin tutkimuksessa edelleen kahteen ryhmään: "satunnaisjuojiin" ja säännöllisiin alkoholin käyttäjiin. Säännöllisiä alkoholin käyttäjiä olivat kaikki ne vastaajat, jotka olivat nauttineet alkoholia haastattelua edeltäneen viikon aikana; kaikki muut alkoholin käyttäjät olivat "satunnaisjuojia". Suomen aineistoa on tulostaulukoissa käsitelty samanlaisen luokituksen mukaan.

Kulutettuja alkoholimääriä mitattiin Skotlannin tutkimuksessa käyttämällä

mittayksikkönä "alkoholiyksikköä", joka vastaa 9:ää grammaa absoluuttialkoholia. Eri juomalajeina nautitut alkoholimäärät muunnettiin absoluuttialkoholiksi käyttäen juomalajikohtaisia muunnoskertoimia. Suomen aineistossa kulutetut määrät oli alunperin laskettu absoluuttialkoholisenttilitroina, jotka muunnettiin tässä esitettäviä tuloksia laskettaessa alkoholiyksiköiksi niin, että yksi senttilitra vastasi 0,88:aa alkoholiyksikköä. Vaikka juomalajiryhmytykset ja käytetyt muunnoskertoimet ovatkin kummassakin maassa hieman erilaiset, voidaan näin saatuja mittalukuja pitää varsin vertailukelpoisina.

Ratkaisematon mittaustekninen ongelma johtuu siitä, että vastaajat pyrkivät unohtamaan ja salailemaan alkoholin käyttöönsä. Suomen oloissa on mahdollista verrata haastattelutietojen perusteella saatua koko maan alkoholinkulutusarviota virallisiin myyntitilastoihin. Vuoden 1976 tutkimuksessa saatiin haastattelua edeltäneen viikon kulutusarvion mukaan selville vain runsas kolmannes (36 %) tilastoidusta kulutuksesta (Simpura 1978 a). Skotlannin tutkimuksessa ei vastaavaa vertailua ole tehty, ilmeisesti virallisten kulutustietojen puuttuessa. Kun otetaan huomioon alkoholin kulutustutkimuksissa yleensä saadut kokemukset, joiden mukaan haastatteluarviot ovat useimmiten 40—60 % todellisesta kulutuksesta (Pernanen 1974), ei ole mitään syytä olettaa, että Skotlannin tutkimuksessa olisi onnistuttu ratkaisevasti paremmin kuin Suomessa. Kuitenkin säännöllisten alkoholin käyttäjien keskikulutustiedot (taulukossa 2) viittaavat siihen, että Skotlannin tutkimuksessa olisi saatu selville suurempi osa alkoholista kuin Suomessa. Maiden tilastoidut kokonaiskulutusluvut ovat samalla tasolla (taulukko 1), mutta Skotlannissa miespuoliset säännölliset alkoholin käyttäjät juovat paljon enemmän kuin Suomessa. Kun säännöllisten käyttäjien osuus väestöstä on Skotlannissa suurempi kuin Suomessa, tulisi kokonaiskulutuslukujenkin olla eri tasoilla. Selitys tälle on joko Skotlannissa saavutettu suurempi

Taulukko 2. Väestön jakautuminen alkoholin kulutuksen mukaan Skotlannissa vuonna 1972¹ ja Suomessa vuonna 1976 (% yli 17-vuotiaasta väestöstä; Suomessa 17—69-vuotiaasta väestöstä)

kulutus alkoholiyksik- köä/vk	miehet		naiset	
	Skotlanti	Suomi	Skotlanti	Suomi
(raittiit)	5	9	12	20
(satunnaiskäyttä- jät)	22	32	42	43
säännölliset käyttäjät				
1—2 alkoholiyk- sikköä/vk	8	9	19	13
3—5 alkoholiyk- sikköä/vk	10	11	14	11
6—10 alkoho- liyksikköä/vk	15	14	9	8
11—20 alkoho- liyksikköä/vk	16	13	4	5
21—50 alkoho- liyksikköä/vk	19	10		
51— alkoholiyk- sikköä/vk	7	3		
säännöllisten käyttäjien keskimääräinen viikkokulutus (alkoholiyksik- köä)	20,5	15,4	4,8	6,2

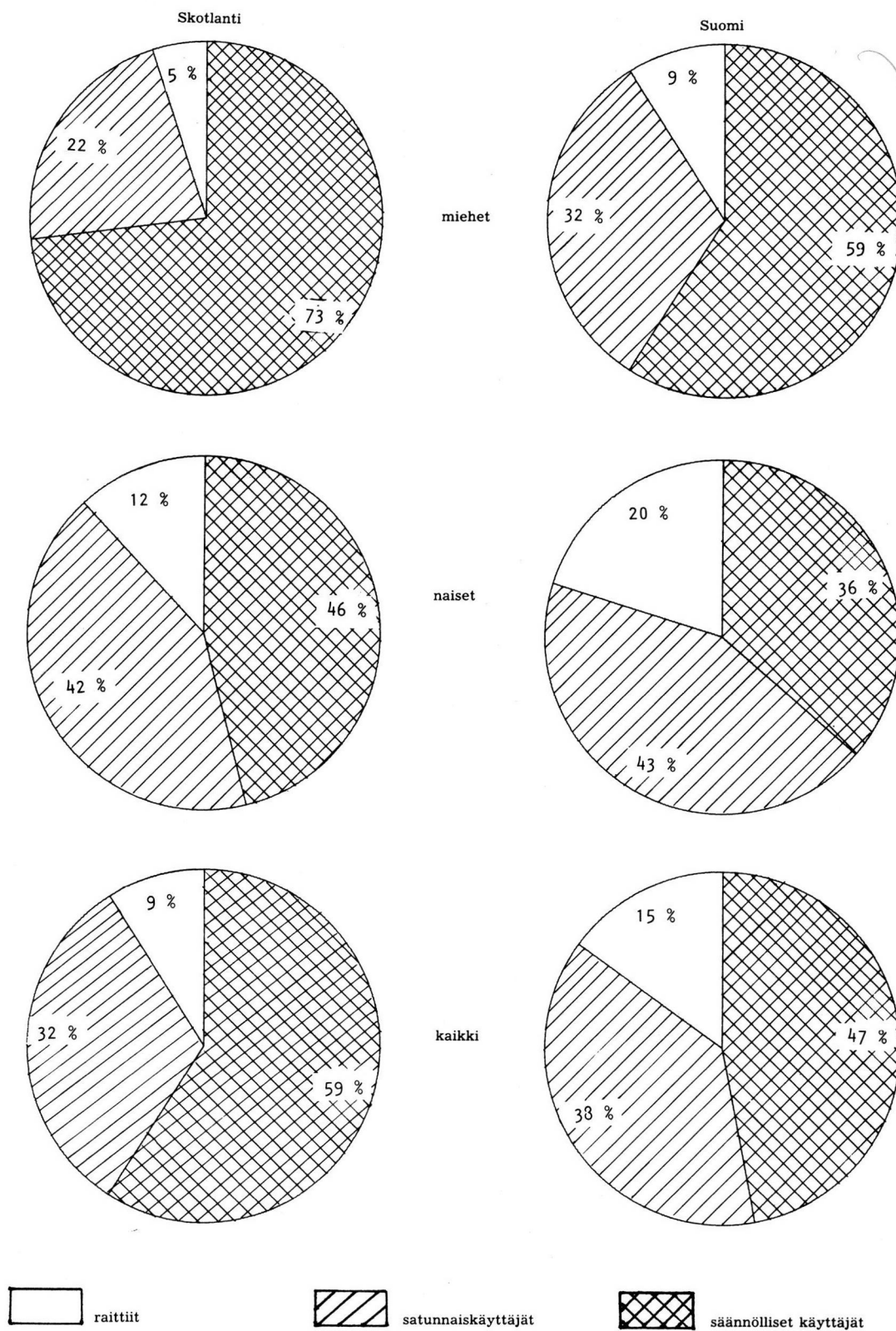
¹ Dight 1976, kuvio 3(a).

kattavuus tai se, että taulukossa 1 olevat Skotlannin kulutusluvut ovat selvästi todellista pienemmät.

Alkoholin käytön esiintyminen Suomessa ja Skotlannissa

Kuviossa 1 esitettyjen lukujen mukaan raittiisuus on niin naisten kuin miestenkin keskuudessa Skotlannissa selvästi harvinaisempaa kuin Suomessa. Koko Skotlannin aikuisväestöstä oli vuonna 1972 vajaa kymmenesosa oman ilmoituksensa mukaan raittiita, kun Suomessa vuonna 1976 oli raittiita yksi seitsemästä aikuisesta. Säännöllinen alkoholin käyttö, joka tässä merkitsee likimain samaa kuin alkoholin nauttiminen keskimäärin ainakin kerran

Kuvio 1. Alkoholin käytön esiintyminen Skotlannissa vuonna 1972 (yli 17-vuotiaat) ja Suomessa vuonna 1976 (17–69-vuotiaat)¹

¹Dight 1976, kuvio 2 a; Simpura 1978 a.

viikossa, on taas Skotlannissa huomattavasti yleisempää kuin Suomessa. "Säännöllinen" tarkoittaa kuitenkin näissä tuloksissa Skotlannissa huomattavasti säännöllisempää juomista kuin Suomessa. Kun Skotlannin tutkimusraportissa ilmoitetaan, että "säännöllisistä" alkoholin käyttäjistä lähes 90 % arvioi juovansa keskimäärin kerran viikossa tai useammin (Dight 1976), oli vastaava osuus Suomessa vain 77 % miehistä ja 56 % naisista.

Jos Skotlannin tutkimuksessa muutetaan raittiin määritelmää niin, että raittiita ovat ne, jotka eivät juo koskaan tai juovat harvemmin kuin kerran vuodessa, saadaan kuvion 1 lukuja vastaaviksi raittiiden osuuksiksi miehille 5,8, naisille 14,3 ja koko väestölle 10,3 % (Wilson, henkilökohtainen tiedonanto). Näin saadut luvut vastaavat paremmin Suomen aineiston määritelmän mukaisia raittiiden osuuksia, mutta ne eivät kuitenkaan muuta tulkintaa millään tavoin.

Alkoholin käytön esiintyminen vaihtelee iän mukaan. Kysymys voi silloin olla vanhenemisesta ja elämänkaaren eri vaiheiden vaikutuksista tai sukupolvien eroista — yleensä tietysti kaikista kolmesta yhtä aikaa. Sekä Suomessa että Skotlannissa raittiiden osuus kasvaa siirtyäessä vanhempiin ikäryhmiin ja vastaavasti säännöllisten alkoholin käyttäjien osuus alenee. Raittiiden osuus on kummassakin maassa nuorimmassa, 17—21-vuotiaiden, ikäryhmässä jonkin verran suurempi kuin lähinnä seuraavassa ikäryhmässä, mikä viittaa siihen, että alkoholin käytön aloittamista esiintyy vielä 20:nnekin ikävuoden vaiheilla.

Säännöllisten alkoholin käyttäjien osuus saavuttaa huippunsa nuorimmassa ikäryhmässä — lukuun ottamatta Suomen miehiä, joilla huippu on yhtä ikäluokkaa ylempänä. Skotlannin tutkimuksen säännöllisistä alkoholin käyttäjistä suurimpaan viikkokulutukseen pääsivät 22—30-vuotiaat (Dight 1976), ja Suomen kaikkien alkoholin käyttäjien joukossa kulutushuippu oli ikäryhmässä 20—29-vuotiaat (Simpura 1978 a).

Naisten ja miesten suosikkijuomat

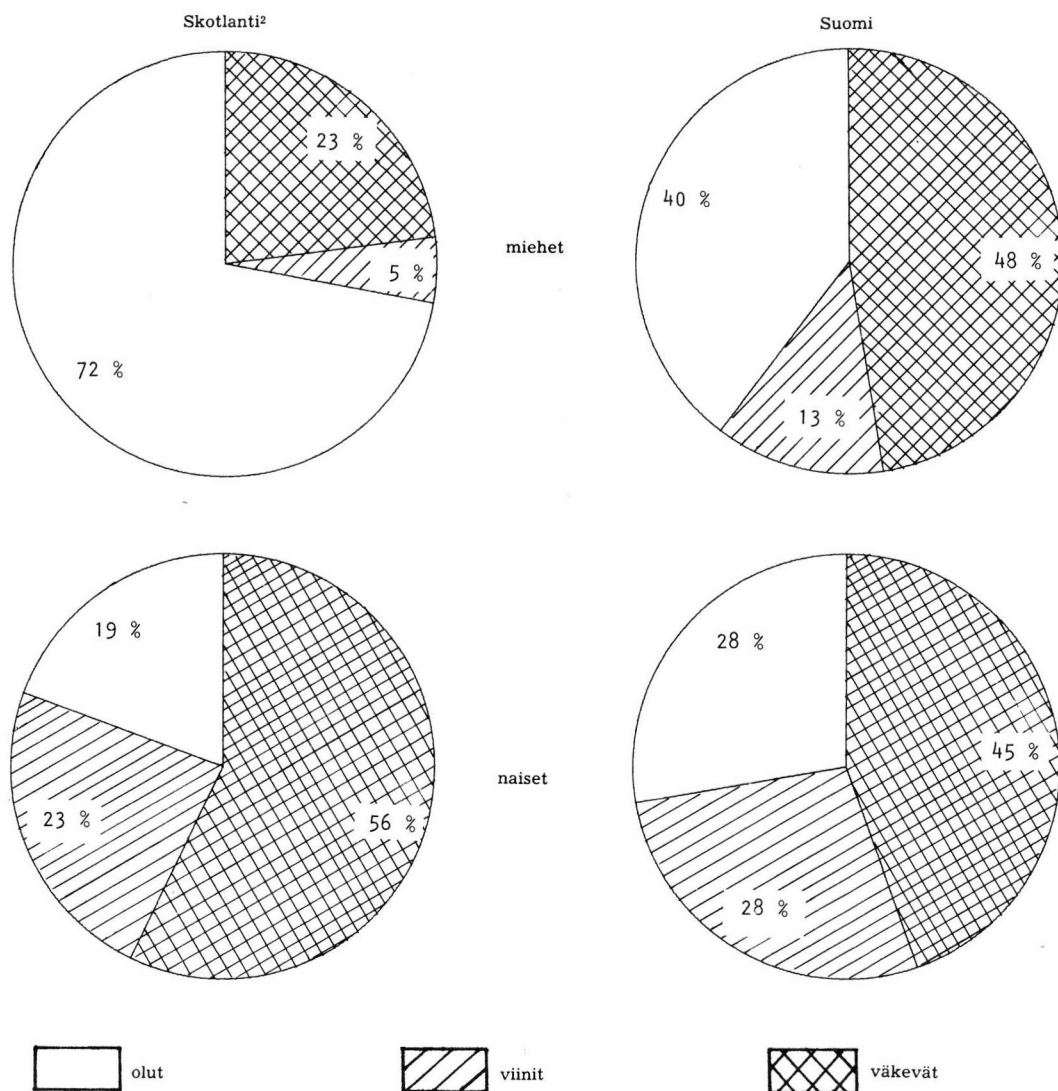
Taulukon 1 kokonaiskulutustietojen perusteella todettiin, että Skotlanti on olutmaa ja Suomi viinamaa. Pitääkö tämä luonnehdinta paikkansa kaikissa väestöryhmissä? Susan Dight on laskenut kaikille säännöllisille alkoholin käyttäjille eri juomaryhmien osuudet heidän viikkokulutuksestaan ja sitten edelleen laskenut näiden osuuksien keskiarvot. Saadut tulokset on esitetty kuviossa 2, jossa ovat myös Suomen vastaavat luvut. Kannattaa huomata, että näin saatu juomalajijakauma ei vastaa taulukon 1 jakaumaa, jos eri kulutustasoilla suositaan erilaisia juomia. Jokainen vastaaja on kuvion 2 luvuissa mukana samalla painolla riippumatta siitä, kuinka paljon hän kuluttaa alkoholia. Tällainen menettely johtaa siihen, että verrattuna taulukon 1 lukuihin suurkuluttajien suosimat juomat menettävät osuuttaan ja vastaavasti pienkuluttajien suosimat juomat kasvattavat osuuttaan.

Säännöllisesti alkoholia käyttävien miesten juomalajijakaumat vahvistavat sen, että Skotlanti on todella olutmaa ja Suomi viinamaa. Sen sijaan naisten ja miesten lukujen vertailu paljastaa kiinnostavan eron. Kun Suomessa naisten ja miesten juomalajijakaumat ovat melko samankaltaiset, on Skotlannissa sukupuolten välillä todella tuntuva ero. Skotlannin naiset suosivat väkeviä juomia jopa voimakkaammin kuin suomalaiset. Skotlannin miesten suosima olut jää naisten jakaumassa viimeiselle sijalle. Tämä tulos on ilmeisesti yhteydessä siihen, että Skotlannissa pubit, joissa anniskellaan varsinkin olutta, ovat perinteisesti miesten valta-alueita (Plant 1975). Naisten ja miesten alkoholinkäytöympäristöjen jyrkkä erottelu näyttäisi liittyvän juomatapojen erilaisuuteen myös juomalajien kohdalla (ks. myös taulukkoa 3).

Kulutuksen jakauma ja kulutetut alkoholimäärät

Suomen ja Skotlannin alkoholin käyttä-

Kuvio 2. Eri juomaryhmien keskimääräiset osuudet¹ säännöllisten alkoholin käyttäjien viikkokulutuksesta Skotlannissa vuonna 1972 ja Suomessa vuonna 1976

¹Laskettu henkilöittäin laskettujen osuuksien keskiarvoista.

²Dight 1976, taulukko 6 f.

jien jakautumisesta kulutettujen alkoholimäärien mukaan on vaikea sanoa mitään varmaa, sillä Skotlannin tutkimusaineistossa kulutusarvioita on laskettu vain säännöllisille alkoholin käyttäjille. Taulukon 2 jakaumia sen paremmin kuin kesikulutustilustukujakaan ei voi suoraan verrata toisiinsa.

Jotakin voidaan sentään kulutusjakau-

mastakin sanoa. Susan Dight on laskenut, että Skotlannissa eniten juova 3 % väestöstä kulutti 30 % kaikesta nautitusta alkoholista (Dight 1976). Suomesta taas tiedetään, että eniten juova 5 % alkoholin käyttäjistä nautti vuonna 1976 noin 41 % naisten ja 38 % miesten kuluttamasta alkoholista (Simpura 1978 a). Näyttää siltä, että alkoholin kulutuksen kasautu-

Taulukko 3. Haastattelua edeltäneen viikon juomiskerrat Skotlannissa vuonna 1972¹ ja Suomessa vuonna 1976 (vain säännölliset käyttäjät)

	miehet		naiset	
	Skotlanti	Suomi	Skotlanti	Suomi
juomiskertoja viikossa keskimäärin	3,6	2,2	2,0	1,6
juomiseen käytettyjä tunteja/käyttäjää	5,6	6,3	2,9	4,1
kerralla nautittu määrä (alkoholilyksikköä/juomiskerta)	5,7	7,0	2,4	3,9
viikkorytmi: montako % säännöllisistä käyttäjistä joi kunakin päivänä				
sunnuntai	41	22	29	19
maanantai	35	18	18	13
tiistai	29	22	14	13
keskiviikko	31	27	16	16
torstai	33	20	16	15
perjantai	54	33	32	29
lauantai	74	53	63	47
juomispaiikat				
ravintola ²	73	23	44	24
koti	17	51	35	52
toisen koti	5	10	13	15
muu	5	16	8	8
juomaseura				
yksin	13	22	5	10
1 muu	32	27	33	30
2—3 muuta	33	31	32	33
4—10 muuta	18	15	25	19
11— muuta	4	5	6	7

¹ Dight 1976, taulukot 6.1, 6.2, 6.4, 6.7 ja 6.9.

² Skotlannissa: pub, hotel, club.

neisuus on suurin piirtein yhtä voimakasta kummassakin maassa.

Suomen aineistosta on kaikkia alkoholin käyttäjiä koskevien kulutusarvioiden avulla laskettu, että miehet nauttivat neljä viidestä alkoholilitrasta (Simpura 1978 a). Olettamalla, että satunnaisten alkoholin käyttäjien keskimääräinen viikkokulutus on noin kolmannes säännöllisten käyttäjien viikkokulutuksesta ja että naisia ja miehiä on Skotlannin väestössä yhtä paljon, saadaan Skotlannin miesten kulutusosuudeksi myös noin neljä viidesosaa alkoholin kokonaiskulutuksesta. Tämä arvio on tietysti epävarma, kun tiedot Skotlannin satunnaiskäyttäjien todellisesta alkoholin kulutuksesta

puuttuvat. Arvio tulee erityisen epäluotettavaksi, kun otetaan huomioon, että naiset voivat unohtaa ja salailla alkoholin käyttöä eri tavalla kuin miehet.

Taulukon 2 kulutusjakaumien vertailukelpoisuus todettiin kyseenalaiseksi, joten on oltava varovainen pääteltäessä niistä alkoholin ongelmakäyttäjien määrää ja osuuksia. On taas sopimuksen varassa, ketkä määritellään ongelmakäyttäjiksi. Suomessa on puhuttu ”alkoholin suurkuluttajista”, jos haastattelun perusteella arvioitu vuosikulutus ylittää 1 000 cl absoluuttialkoholia. Ottaen huomioon, että haastattelussa tavoitettiin vain kolmannes tilastoidusta alkoholin kulutuksesta, raja vastaa todellisuudessa noin

30:tä litraa sataprosenttista alkoholia eli noin 65:tä grammaa päivässä, jos alkoholi kulutettaisiin tasaisesti ympäri vuoden. Taulukossa 2 tätä vastaava suurkulutusraja olisi runsaat 20 alkoholiyksikköä. Näin määriteltynä suurkuluttajia olisi Skotlannin miehistä 26 % ja Suomen miehistä 13 %. Vaikka lukuja ei tulisikaan verrata suoraan toisiinsa, uskaltanee väittää, että Skotlannissa suurkuluttajia on suhteellisesti enemmän kuin Suomessa.

Viimeksi kuluneen viikon juomiskerrat

Tiedot alkoholin käytön esiintymisestä, kulutetuista alkoholimääristä ja kulutuksen juomalajijakaumasta määrittävät juomatapojen muodostaman kokonaisruunun rungon. Yksityiskohtaisemmin ja tavallaan sisältäpäin päästään juomata-poihin käsiksi tarkastelemalla niitä sosiaalisia yhteyksiä, joissa alkoholia käytetään. Silloin havaintoyksiköksi on otettava juomiskerta, ja tällä kertaa erityisesti säännöllisten alkoholin käyttäjien haastattelua edeltäneen viikon juomiskerrat, koska Skotlannin aineistossa yksityiskohdainen juomisen analyysi koski vain säännöllisiä alkoholin käyttäjiä.

Pekka Sulkunen on väittänyt, että kussakin maassa vallitseva kulutuksen juomarakenne liittyy kiinteästi tyypillisiin juomatapoihin, joissa esiintyy selviä eroja eri alkoholikulttuurien välillä (Sulkunen 1976). Hänen mukaansa viinamaisessa alkoholin käyttö on yksiulotteista ja humalaan suuntautuvaa, kun taas olut- ja viinimaissa päihtyminen on vain yksi eikä edes välttämättä tärkein alkoholin käytön funktio. Lisäksi olisi niin, että viinamaisessa alkoholin käyttö on sosiaalisesti eristetympää käyttäytymistä kuin olut- ja viinimaissa. Suomi on Sulkusen määrittelyn mukaan selvästi viinamaa, ja Skotlantia voinee pitää olutmaana, vaikka naisten ja miesten juomalajijakaumat poikkeavatkin selvästi toisistaan. Taulukossa 3 esitetyt juomiskertoja kuvaavat tiedot tarjoavat mahdollisuuden arvioida Sulkusen väitteitä.

Skotlannissa juodaan keskimäärin useammin kuin Suomessa, mutta viikon mittaan kuluu skottien juomiseen kuitenkin keskimäärin vähemmän tunteja kuin suomalaisilla. Pitempään kestäneillä juomiskerroillaan suomalaiset myös nauttivat keskimäärin enemmän alkoholia kerralla kuin skotit. Suomessa arvioitiin, että vuonna 1976 juotiin 39 % naisten ja 65 % miesten kuluttamasta alkoholimäärästä juomiskerroilla, joissa vastaajien veren alkoholipitoisuus ylitti 1 promillen (Simpura 1978 a). Skotlannista ei ole saatavilla arviota humalakulutuksen osuudesta.

Klaus Mäkelä on esittänyt, että Suomessa alkoholin käyttö on suuremmassa määrin kuin monissa muissa maissa eristynyt normaalista sosiaalisesta vuorovaikutuksesta nimenomaisesti juomistilanteisiin ja juomaseuroihin (Mäkelä 1970). Tämän väitteen tutkiminen voidaan aloittaa tarkastelemalla alkoholin käytön viikkorytmiä, jolloin nähdään, miten jokapäiväinen tai peräti arkipäiväinen asia alkoholin nauttiminen on.

Alkoholin käytön viikkorytmiä kuvaa tieto siitä, montako prosenttia säännöllisistä alkoholin käyttäjistä oli nauttinut alkoholia kunakin päivänä haastattelua edeltäneellä viikolla. Samalla se kuvaa sitä, miten säännöllistä "säännöllisyys" todella on kummassakin maassa. Luvuista nähdään, että juominen keskittyy viikonloppuun niin Skotlannissa kuin Suomessa. Lauantai on ylivoimaisesti suosituin juomispäivä kummassakin maassa. — "Säännöllinen" alkoholin käyttö on huomattavasti säännöllisempää Skotlannissa kuin Suomessa, sillä kunakin viikonpäivänä on ollut alkoholia nauttimassa paljon suurempi osa säännöllisesti alkoholia käyttävistä skoteista kuin suomalaisista. Tämä merkitsee myös sitä, että alkoholin nauttiminen on Skotlannissa ehkä arkipäiväisempää ja samalla ehkä monipuolisemmin yhteydessä muihin toimintoihin kuin Suomessa.

Juomispaikan mukaan laadittu jakouma paljastaa keskeisen eron skottien ja suomalaisten juomatavoissa. Kun Skotlannissa alkoholin nauttiminen keskittyy

varsinkin miehillä anniskelupaikkoihin, ovat suomalaiset katsoneet parhaaksi nauttia juomansa kotioloissa. Samalla juomispaikkajakauma kertoo, että naisten ja miesten juomatapojen välinen ero on Skotlannissa ilmeisesti suurempi kuin Suomessa. Skotlannissa ravintolat ovat nimenomaan miesten juomispaikkoja, kun naisilla kotijuomiskerrat ovat lähes yhtä yleisiä kuin ravintolakerratkin. Suomessa miesten ja naisten juomispaikkajakaumat ovat keskenään hyvin samankaltaiset.

Vaikka suomalaiset suosivatkin kotia juomispaikkana, ei alkoholin nauttiminen ole suinkaan koko perheen yhteinen harrastus. Päinvastoin näyttää siltä, että varsinkin nuorten ja heidän vanhempien välinen jako on jyrkkä. Suomessa nuoret eivät juuri koskaan nauti alkoholia vanhempiansa seurassa (Simpura 1978 c; Halminen 1978). Skotlannissa nuorten juomisseurana olivat useimmiten juuri omat vanhemmat (Halminen 1978).

Alkoholin nauttimisen ja sosiaalisen kanssakäymisen yhteyttä kuvaa myös tieto juomaseuran koosta. Suomessa yksinjuomiskerrat ovat huomattavasti yleisempiä kuin Skotlannissa. Jos tarkastellaan juomaseuran kokoonpanoa muissa kuin yksinjuomistilanteissa, tulee taas esiin Skotlannin naisten ja miesten juomatapojen välinen jyrkempi ero Suomeen verrattuna. Suomen kaikkien alkoholin käyttäjien haastattelua edeltäneen viikon juomiskerroista oli näin laskemalla miehillä 31 % ja naisilla 17 % sellaisia, joissa oli läsnä vain omaa sukupuolta (Simpura 1978 c). Skotlannin säännöllisillä alkoholin käyttäjillä vastaavat luvut ovat miehille 57 % ja naisille 16 % (Dight 1976). Kummassakin maassa naiset suosivat sekaseuraa, miehet taas omaa sukupuoltaan juomakumppaneina. Erityisen korostunut tämä ero on Skotlannissa.

Juomispaikkaa ja juomisseuraa koskevat tiedot tukevat Sulkusen ja Mäkelän väittämiä. Viinamaassa — Suomessa — alkoholin nauttiminen näyttää sosiaalisesti eristyneemmältä kuin olutmaassa — Skotlannissa.

Loppupäätelmiä

Ensi silmäyksellä Suomen ja Skotlannin juomatavat saattavat näyttää jossakin määrin samanlaisilta, jos tarkastellaan vain alkoholin kokonaiskulutusta ja yleistä suhtautumista alkoholin käyttöön. Maat ovat suurin piirtein samalla kokonaiskulutuksen tasolla, ja perinteinen suhtautuminen alkoholin käyttöön on kaksijakoisuuden leimaama. Tarkempi tutkimus paljastaa kuitenkin monia jyrkkiäkin eroavaisuuksia, joista tärkeimmiltä näyttävät kulutuksen juomarakenteen, sukupuolten alkoholinkäyttöroolien ja juomispaikkojen väliset erot. Olisi houkuttelevaa todeta, että perustavanlaatuisen ero on juuri kulutuksen juomarakenteessa. Toteamus tuntuu kuitenkin harhaanjohtavalta, kun havaitaan, että Skotlannissa miehet ja naiset muodostavat myös juomarakenteen osalta toisistaan poikkeavat alakulttuurit.

Juomatapojen eroja voi yrittää selittää myös alkoholikontrollijärjestelmistä ja alkoholikulttuurista käsin. Kontrolli ja kulttuuri ovat tietysti monin tavoin toisiinsa kietoutuneita. Skotlantilaisista lähteistä saa sen käsityksen, että pohdittaessa alkoholin asemaa yhteiskunnassa ja alkoholiin liittyviä ongelmia on lähtökohdana alkoholismi ja sen torjunta. Suomessa vastaava yleisnäkemyks on laajempi ja tavoitteena on — kuten laissakin todetaan — alkoholihaittojen määrän saaminen mahdollisimman vähäiseksi. Tavoitteiden saavuttamiseksi on myös valittu erilaiset tiet. Skotlannissa katsotaan, että ongelmien juuret ovat ennen kaikkea asenteissa ja että asenteiden muuttamiseksi on harjoitettava määrätietoista valistusta (ks. esim. Understanding alcohol and alcoholism in Scotland). On kuitenkin muistettava, että Skotlannissa on myös kontrollipoliittisilla toimilla, kuten verotuksella, anniskelu- ja myyntipaikkojen lupajärjestelmällä ja aukioloaikojen säätelyllä, erittäin pitkät perinteet (ks. esim. Scottish Home and Health Department 1977), eikä asennanäkökulman korostaminen ole mitenkään vähentänyt näiden

toimien merkitystä. — Suomessa, monopolimaassa, alkoholihaitat pyritään pitämään kurissa laaja-alaisella kontrollipoliitikalla, jossa keskeinen asema on alkoholin kokonaiskulutuksen sääntelyllä esimerkiksi hintapolitiikan avulla.

Kontrollitoimien vaikutuksen korostaminen johtaa helposti liian alkoholikeskeiseen näkemykseen, jossa alkoholin käyttö eristetään muista yhteiskunnan ilmiöistä. Suomen ja Skotlannin tapauksessa saattaa osa juomatapaerojen selityksestä piillä yhteiskuntarakenteen muutoksissa. Erityisesti erot kaupungistumisprosessissa näyttävät tärkeiltä. Skotlanti on pitemmälle kaupungistunut kuin Suomi, ja kaupunkiasumisella on siellä pitkät perinteet. Suomi on muuttanut kaupunkivaltaiseksi maaksi hyvin nopeasti viimeksi kuluneiden kahden vuosikymmenen aikana tuotantorakenteen rajun muutoksen yhteydessä. Vaikuttaa siltä, että kaupunkisuomalaiset ovat tuoneet metsistä perinteiset juomatapansa, joiden tyypillisenä piirteenä on pidetty varsinkin humalakulutuksen suurta osuutta. Tällä perinteen säilymisellä on ilmeisesti vaikutuksensa myös juomispaikkojen ja juomisseuran valinnassa. Sen sijaan sukupuolierojen erilaisuus Suomen ja Skotlannin välillä ei selity viittaamalla vain eroihin kaupungistumisprosessissa, sillä Suomessa on naisten alkoholin käyttö yleistynyt ja muutenkin muuttunut voimakkaasti viime vuosikymmeninä. Sukupuoliroolien erot Suomen ja Skotlannin välillä ovat jossakin syvemmällä.

Kirjallisuus

Alkon vuosikirja 1976. Helsinki 1977

Balfour Sclaire, A.: The epidemiology of alcoholism. *British Journal on Alcohol and Alcoholism* 13:86—92, 1978

Dight, Susan E.: Scottish drinking habits. Lontoo, HMSO, 1976

Halminen, Onni: Suomalaisten, englantilaisten ja skotlantilaisten koululaisten alkoholin käyttö. *Alkoholipoliitikka* 43:313—319, 1978

Mäkelä, Klaus: Alkoholipoliittisen mielipideilmaston vaihtelut Suomessa 1960- ja 70-luvulla. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste 98, 1976

Mäkelä, Klaus: Juomiskertojen useus nautittujen juomien ja määrän mukaan ennen ja jälkeen lainuudistuksen. *Alkoholipoliitikka* 35:246—255, 1970

Mäkelä, Klaus: Measuring the consumption of alcohol in the 1968—69 alcohol consumption study. Helsinki 1971

Nygren, Matti & Sailas, Raimo: Kotitaloustiedustelujen käyttökelpoisuudesta alkoholinkulutuksen mittaamiseen. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste 78, 1974

Pernanen, Kai: Validity of survey data on alcohol use. Teoksessa Gibbins ym. (toim.): Research advances in alcohol and drug problems, Vol. 1, 355—374. New York 1974

Plant, M. A.: Alcoholism in Scotland. *New Psychiatry* 25:12—13, 1975

Scottish Home and Health Department. Licensing (Scotland) Act 1976, kiertokirje n:o 13, 1977

Simpura, Jussi: Tilastoimaton alkoholin kulutus uuden alkoholilain aikana. *Alkoholipoliitikka* 42:107—118, 1977

Simpura, Jussi: Suomalaisten juomatavat vuosina 1969 ja 1976. Kulutetut alkoholimäärät ja alkoholin ongelmakäyttö. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste 114, 1978. 1978 a

Simpura, Jussi: Alkoholi suomalaisten mielissä. Alkoholiasenteet, alkoholin käytön perustelut ja alkoholimielipiteet vuosina 1969 ja 1976. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste 115, 1978. 1978 b

Simpura, Jussi: Suomalaisten juomatavat vuosina 1969 ja 1976. Juomiskertojen lukumäärä ja ominaisuudet. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste 120, 1978. 1978 c

Sulkunen, Pekka: Drinking patterns and the level of alcohol consumption: an international overview. Teoksessa Gibbins ym. (toim.): Research advances in alcohol and drug problems, Vol. 3, 223—282. New York 1976

English summary

*Jussi Simpura: Juomatavat Suomessa ja Skotlan-
nissa I. Alkoholin käytön esiintyminen ja alkoholin
kulutus (Drinking habits in Finland and Scotland, I.
The extent and forms of the use of alcohol and the
consumption of alcohol)*

This article is the Finnish translation of a paper
presented at the 25th International Institute on the
Prevention and Treatment of Alcoholism, Epide-
miology section, in Tours, France, June 17—23, 1979.

An unusual opportunity to compare drinking
habits in two countries in a technically satisfying
way is offered by two surveys, one conducted in
Scotland in 1972 by Susan E. Dight and the other in
Finland in 1976 by this author. Both Scotland and
Finland represent ambivalent socio-cultural attitu-
des towards alcohol, and the total alcohol consump-
tion per capita is approximately the same in both
countries. In Finland, the distribution of alcoholic
beverages is controlled by state alcohol monopoly,
whereas in Scotland the distribution is in private

hands and controlled by a very different system.
Moreover, the dominating beverage type in Scot-
land is beer in spite of the famous whisky tradition,
while the Finns prefer distilled spirits to other
beverages. Thus there exist notable similarities as
well as interesting dissimilarities in the general
framework of drinking habits in these two countries.

In this paper only the shares of drinkers and
abstainers in demographic groups, the number of
problem drinkers as well as some results concerning
the attributes of drinking occasions are considered.
The results reveal interesting differences in the
socio-cultural sphere of drinking. The problem to be
further discussed is whether these differences arise
from the deeply rooted traditions or from the
influences of control systems. These two are, of
course, complexly connected.

A revised version of this article has been accepted
for publication in the *International Journal of the
Addictions*, Vol. 16, No 5, 1981.

Alkoholipolitiikka Vol. 44:225—236, 1979